

Інформаційна довідка щодо захисту прав дітей в умовах воєнних дій в Україні*

***Анотація.** В інформаційній довідці викладено результати аналізу державної політики щодо захисту прав дітей в умовах воєнних дій в Україні. Здійснено огляд нормативно-правових актів, які є основою формування державної політики у сфері, механізмів захисту прав дітей. Виділено деякі проблеми та сформульовано пропозиції, що сприятимуть покращенню державної політики щодо захисту прав дітей в Україні.*

***Ключові слова:** діти, захист прав дітей, державна політика захисту прав дітей, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, громадські та благодійні організації, взаємодія органів влади та громадських інституцій.*

Вступ.

Захист прав дитини є однією з найважливіших складових сучасного міжнародного та національного права. В Україні, в умовах повномасштабної війни, реалізація механізму захисту прав дитини є ускладненою. Мільйони українських дітей щоденно перебувають під загрозою. Діти стали свідками руйнувань, проявів агресії та насильства, втрачають домівки, близьких людей, стають внутрішньо переміщеними особами (далі – ВПО) або вимушено виїхали за кордон.

За офіційною інформацією ювенальних прокурорів станом на початок червня 2025 року в Україні внаслідок повномасштабної збройної агресії російської федерації загинула 631 дитина, ще понад 1975 – отримали поранення різного ступеня тяжкості. Найбільше дітей постраждало у таких областях: Донецькій – 646, Харківській – 495, Херсонській – 214, Дніпропетровській – 242, Київській – 146, Запорізькій – 185, Миколаївській – 120, Сумській – 142¹. Громадські організації зазначають, що кількість постраждалих від війни дітей зросла на 50 % у 2024 році у порівнянні з показниками 2023 року².

Попри виклики та загрози, забезпечення прав дітей, як майбутнього України, є основою сучасної державної політики, яка відображена у Плані законопроектної роботи Верховної Ради України на 2025 рік (пп. 290; 227)³, Плані пріоритетних дій Уряду на 2025 рік (пп. 265; 356)⁴, Спеціальній доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини⁵, актах органів

¹ Ювенальні прокурори: 631 дитина загинула в Україні внаслідок збройної агресії рф. *Офіс Генерального прокурора*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/yuvenalni-prokurori-631-ditina-zaginula-v-ukrayini-vnaslidok-zbroinovi-agresiyi-rf>

² За минулий рік кількість постраждалих від війни дітей в Україні зросла на 50 %, - Павлова. URL: <https://espresso.tv/viyna-z-rosiyeyu-za-minuliy-rik-kilkist-postrazhdalikh-vid-viyni-ditey-v-ukraini-zroslo-na-50-pavlova>

³ План законопроектної роботи Верховної Ради України на 2025 рік : Затверджено Постановою Верховної Ради України від 11 лютого 2025 року № 4228-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4228-20#n14>

⁴ План пріоритетних дій Уряду на 2025 рік : Затверджено Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 лютого 2025 року № 131-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-planu-priorytetnykh-dii-uriadu-na-2025-rik-180225-131r>

⁵ Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо доступу до освіти дітей та молоді з тимчасово окупованих територій України. Київ – 2025. URL: <https://ombudsman.gov.ua/uk/shchorichni-ta-specialni-dopovidi>

місцевого самоврядування. Разом із тим на окремих аспектах проблематики, на нашу думку, доцільно акцентувати.

Основна частина. Україна дотримується міжнародних стандартів у галузі прав дитини, які закріплені у таких документах⁶ (Рис. 1):

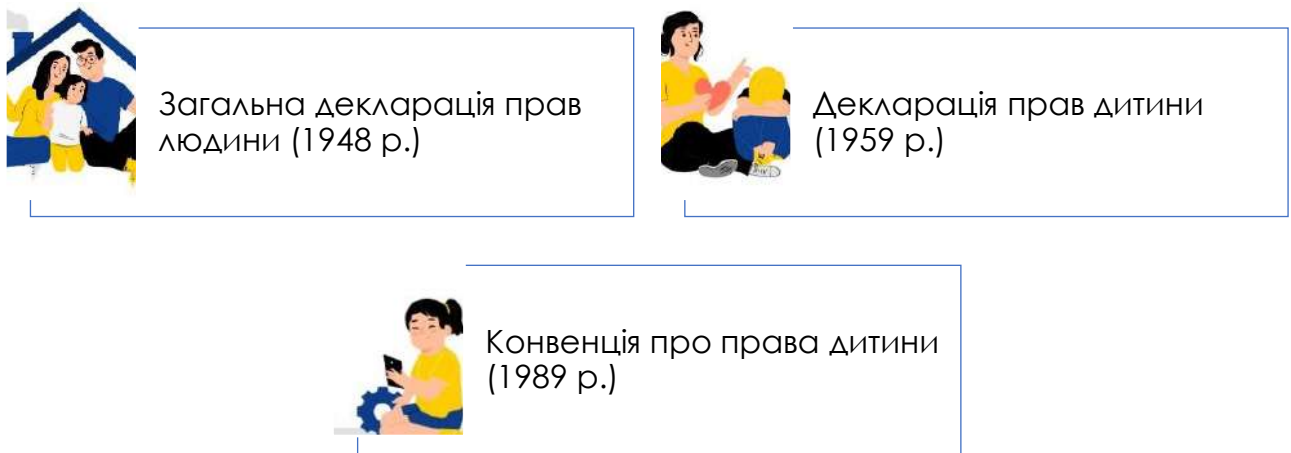

Рис. 1.

Конвенція ООН про права дитини вважається міжнародною дитячою Конституцією і найбільш універсальним документом, який зобов'язує підписантів визнавати та захищати права дітей, зокрема право на: життя (стаття 6); охорону здоров'я (стаття 24); соціальне забезпечення (стаття 26); освіту (стаття 28); захист від усіх форм сексуальної експлуатації (стаття 34) тощо. Закріплені в Конвенції права слугують загальними принципами, на яких базуються закони більшості держав світу. Україна, ратифікувавши Конвенцію у 1991 році, працює над впровадженням її положень у національне законодавство.

Наразі права дитини в Україні закріплені в таких нормативно-правових актах: Конституція України⁷; Цивільний кодекс України⁸; Сімейний кодекс України⁹; Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю»¹⁰; Закон України «Про основні засади молодіжної політики»¹¹; Закон України «Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з

⁶ Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text ; Декларація прав дитини. Прийнята резолюцією 1386 (XIV) Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1959 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text ; Конвенція про права дитини. Ратифікована Постановою Верховної Ради України. № 789-XII від 27 лютого 1991 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text тощо.

⁷ Конституція України : Закон від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>;

⁸ Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/435-15#Text>

⁹ Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2947-14#Text>

¹⁰ Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю : Закон України від 21 червня 2001 року № 2558-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2558-14#Text>

¹¹ Про основні засади молодіжної політики : Закон України 27 квітня 2021 року № 1414-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/1414-20#Text>

інвалідністю»¹²; Закон України «Про охорону дитинства»¹³, яким визначено правовий статус дитини, її основні права та обов'язки.

Державна політика у цій сфері відображена у Стратегії забезпечення права кожної дитини в Україні на зростання в сімейному оточенні на 2024–2028 роки¹⁴.

Захист прав дитини є завданням багатьох державних та громадських інституцій, серед яких (Рис. 2):

Рис. 2.

Державна служба України з питань дитинства та молоді¹⁵, відповідно до законодавства, забезпечує реалізацію державної політики у сфері захисту прав дітей, соціальної підтримки сімей з дітьми, оздоровлення та відпочинку дітей, розвитку сімейних форм виховання та усиновлення. Діяльність спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра соціальної політики.

Захист прав дитини є одним із напрямів діяльності¹⁶ Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (далі – Омбудсмен України), повноваження якого закріплені у Конституції України та Законі України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини»¹⁷.

На захист прав дітей, надання допомоги сиротам, дітям-біженцям, дітям з особливими потребами спрямована діяльність низки громадських та благодійних

¹² Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю : Закон України від 16 листопада 2000 року № 2109-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2109-14#Text>

¹³ Про охорону дитинства : Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>

¹⁴ Стратегія забезпечення права кожної дитини в Україні на зростання в сімейному оточенні на 2024-2028 роки : Схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2024 р. № 1201-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1201-2024-%D1%80#Text>

¹⁵ Про нас. Вебсайт Державної служби України з питань дитинства та молоді. URL: <https://children.gov.ua/pro-nas>

¹⁶ Права дитини. Вебсайт Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. URL: <https://ombudsman.gov.ua/uk/prava-ditini>

¹⁷ Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : Закон України від 23 грудня 1997 року № 776/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-вр#Text>

організацій, як вітчизняних, так і міжнародних, зокрема: Всеукраїнської фундації «Захист прав дітей»¹⁸; Української мережі за права дитини¹⁹; благодійного фонду «Право на захист»²⁰; благодійного фонду «Голоси дітей»²¹; Всеукраїнської громадської організації «Магнолія»²²; міжнародної благодійної організації «Благодійний фонд «СОС Дитячі Містечка»²³ тощо.

Також життєво необхідну допомогу дітям і сім'ям, які постраждали через війну в Україні, надає ЮНІСЕФ (UNICEF)²⁴ – дитячий фонд Організації Об'єднаних Націй, основна мета якого: сприяння покращенню життя дітей та молоді; забезпечення їхнього виживання, розвитку; захист прав дітей та участь у житті суспільства.

ЮНІСЕФ в Україні реалізовує низку програм: Програма гуманітарної підтримки сімей з дітьми «Спільно», яка забезпечує дітей та їхні родини соціальними послугами та захистом²⁵; Програма «Кращий догляд для кожної дитини», яка передбачає розбудову системи безпечного та дбайливого догляду для всіх дітей України²⁶ тощо. Передбачено реалізацію проєктів підтримки дітей і батьків щодо безпеки, харчування, здоров'я, гігієни, освіти тощо²⁷.

Із метою реалізації запланованих проєктів та програм ЮНІСЕФ співпрацює з Кабінетом Міністрів України, місцевими органами влади, неурядовими організаціями, волонтерами та приватним сектором.

Допомога дітям під час воєнних дій в Україні включає такі види (Рис. 3):

¹⁸ Всеукраїнська фундація «Захист прав дітей». Вебсайт Всеукраїнської фундації «Захист прав дітей». URL: <https://www.aufcr.com>

¹⁹ «Українська мережа за права дитини». Вебсайт ГС «Українська мережа за права дитини». URL: <https://childrights.org.ua/pro-nas#board>

²⁰ Благодійний фонд «Право на захист». Вебсайт. Благодійний фонд «Право на захист». URL: <https://r2p.org.ua>

²¹ Благодійний фонд «Голоси дітей». Вебсайт «Голоси дітей». URL: <https://voices.org.ua>

²² Всеукраїнська громадська організація «Магнолія». Вебсайт ВГО Магнолія. URL: <https://magnolia.org.ua/uk/content/pro-nas>

²³ Куди можна звернутися щодо захисту прав дитини: добірка організацій. Вебсайт АрміяInform. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/09/03/kudy-mozhna-zvernutysya-shhodo-zahystu-prav-dytyny-dobirka-organizacij/>

²⁴ ЮНІСЕФ в Україні. Вебсайт UNICEF. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/what-we-do>

²⁵ «Спільно» – програма гуманітарної підтримки сімей з дітьми в Україні. Вебсайт UNICEF. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/spilno-social-support>

²⁶ ЮНІСЕФ ініціює програму «Кращий догляд для кожної дитини». Вебсайт UNICEF. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/family-for-every-child>

²⁷ Проєкти ЮНІСЕФ для підтримки дітей і батьків. Вебсайт UNICEF. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/current-projects-parenting>

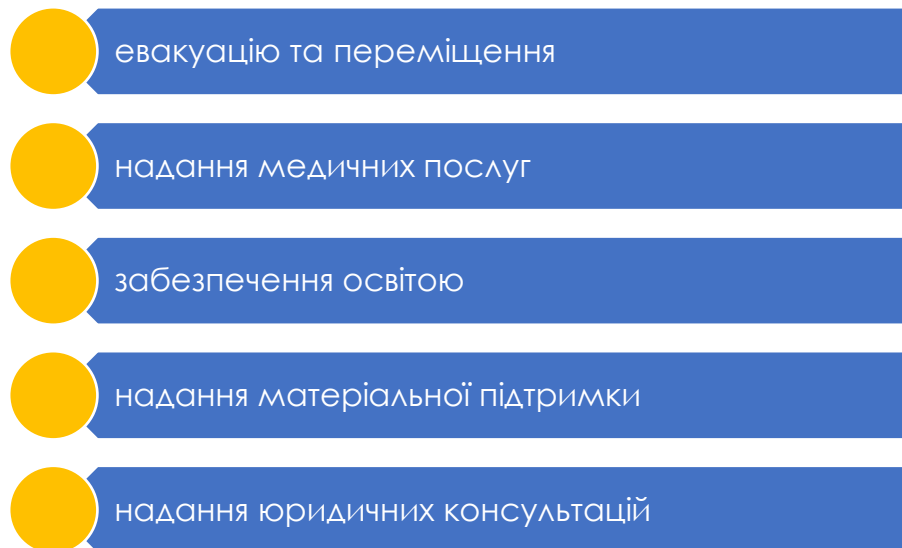

Рис. 3.

Допомога в евакуації та переміщені організована для дітей з найнебезпечніших зон до місць безпечного проживання. Наразі понад 900 тис. дітей стали ВПО²⁸, понад 2 млн дітей виїхали за межі України²⁹.

Медична допомога дітям включає як фізичне, так і психологічне відновлення.

Освіта для дітей організована відповідно до законодавства, зокрема Закону України «Про освіту»³⁰, яким передбачено адаптацію освітнього процесу до умов війни, дистанційне навчання, створення безпечного освітнього середовища (стаття 57-1).

Передбачено надання матеріальної допомоги дітям – ВПО: безкоштовне харчування³¹, фінансова підтримка³² тощо.

Юридичні консультації надаються дітям з питань: втрати документів; юридичного статусу (у випадках втрати батьків) тощо.

Позитивно оцінюючи реалізовані заходи у сфері захисту прав дітей, доцільно зазначити, що нові виклики потребують комплексних, системних та узгоджених дій на всіх рівнях.

Фахівці³³ виділяють проблемні аспекти, які потребують інституційного та законодавчого врегулювання, зокрема:

²⁸ Внутрішньо переміщені особи. Вебсайт Інформаційно-обчислювального центру Міністерства соціальної політики України. URL: <https://www.ioc.gov.ua/analytics/dashboard-vpo>

²⁹ Понад 2 мільйони дітей через повномасштабне вторгнення Росії виїхали з України. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3831526-ponad-2-miljoni-ditej-viihali-z-ukraini-cerez-vijnu.html>

³⁰ Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

³¹ Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20 жовтня 2014 року № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> ; Про затвердження норм та Порядку організації харчування у закладах освіти та дитячих закладах оздоровлення та відпочинку : Постанова Кабінету Міністрів України від 24 березня 2021 року № 305. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/305-2021-п#Text>

³² Підтримка ВПО у 2025 році. Вебсайт Асоціації міст України. URL: <https://auc.org.ua/novyna/pidtrymka-vpo-u-2025-roci>

³³ Виклики у сфері захисту дітей у період воєнного стану. Вебсайт Благодійного фонду «Право на захист». URL: <https://r2p.org.ua/page/vyklyky-u-sferi-zakhystu-ditei-u-period-voiennoho-stanu> ; Джуган В. Проблеми захисту прав дітей під час воєнних дій в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8. С. 63–67. URL:

- наявність великої кількості органів та інституцій, відповідальних за захист прав дітей, що призводить до дублювання функцій та компетенцій;

- недостатня координація дій між посадовими особами, державними установами різного підпорядкування, громадськими та міжнародними організаціями;

- недостатнє залучення організацій громадянського суспільства до процесу прийняття рішень;

- недосконалість механізмів зворотного зв'язку між організаціями громадянського суспільства і державними інституціями;

- непослідовність політики (через зміну кадрового складу профільних державних інституцій); відсутність аналізу зроблених напрацювань призводить до втрати інституційної пам'яті;

- проблеми кадрового забезпечення (нестача фахівців у державних установах, які працюють у сфері захисту дітей);

- обмежене фінансування державних програм і заходів у сфері захисту дітей;

- недостатній моніторинг законодавства щодо захисту прав дітей, який має передувати прийняттю законодавчих актів, внесенню до них змін, що призводить до неузгодженості та дублювання певних законодавчих положень.

Доцільно сформулювати й деякі пропозиції, які, на нашу думку, сприятимуть удосконаленню державної політики у сфері захисту прав дітей. Отже, в Україні існує потреба щодо:

- забезпечення системного моніторингу законодавства у сфері захисту прав дітей, що сприятиме підвищенню якості законодавчих актів, змін та доповнень, що вносяться;

- удосконалення механізмів моніторингу діяльності та звітності уповноважених посадових осіб щодо дотримання прав дітей в умовах війни;

- підвищення обізнаності дітей та батьків (інформування про права дітей та механізми їх захисту);

- посилення співпраці з міжнародними та вітчизняними громадськими організаціями (залучення цих організацій до надання допомоги та підтримки дітей, процесу прийняття рішень; підсилення механізмів зворотного зв'язку);

- подальшого розвитку мережі кризових центрів та служб підтримки з надання психологічної допомоги, соціальних послуг та правового захисту дітям, які постраждали від війни.

Висновки. В Україні в умовах повномасштабної війни реалізація механізму захисту прав дитини не повною мірою відповідає міжнародним стандартам, що пов'язано з особливими умовами – військовою агресією. Мільйони українських дітей щоденно перебувають під загрозою. Кількість постраждалих від війни дітей зросла на 50 % у 2024 році у порівнянні з показниками 2023 року.

Забезпечення прав дітей, як майбутнього України, попри всі виклики та загрози, є основою сучасної державної політики України, відображеною у нормативно-правових актах та інших документах Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, інших державних органів та органів місцевого самоврядування.

Разом із тим фахівці виділяють проблемні аспекти, які потребують інституційного та законодавчого врегулювання, зокрема: наявність великої кількості органів та інституцій, що призводить до дублювання функцій та компетенцій; недостатня координація дій між державними та громадськими організаціями; недостатнє залучення організацій громадянського суспільства до процесу прийняття рішень; проблеми кадрового забезпечення тощо.

На нашу думку, врахування пропозицій, спрямованих на розв'язання зазначених проблемних аспектів, сприятиме удосконаленню державної політики у сфері захисту прав дітей в умовах війни, зокрема щодо: забезпечення системного моніторингу законодавства; удосконалення механізмів моніторингу діяльності та звітності уповноважених посадових осіб; підвищення обізнаності дітей та батьків; посилення співпраці з міжнародними та вітчизняними громадськими організаціями; розвитку мережі кризових центрів та служб підтримки з надання психологічної допомоги, соціальних послуг та правового захисту дітям.

***Дослідницька служба
Верховної Ради України***

** Цей документ підготовлений Дослідницькою службою Верховної Ради України як довідковий інформаційно-аналітичний матеріал. Інформація та позиції, викладені у документі, не є офіційною позицією Верховної Ради України, її органів або посадових осіб. Цей документ може бути цитований, відтворений та перекладений для некомерційних цілей за умови відповідного посилання на джерело.*